

О. В. Федірець,

д. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту ім. І. А. Маркіної,
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9710-4644>

Є. Б. Брикайло,

аспірант, Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-2497-2952>

І. В. Равлюк,

аспірант, Заклад вищої освіти "Подільський державний університет",
м. Кам'янець-Подільський, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-7023-9721>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.15.60

ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ АГРОПРОДОВОЛЬНОЇ СФЕРИ

О. Fedirets,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of I. Markina Department of Management, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

Y. Brykailo,

PhD student, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ukraine

I. Ravliuk,

PhD student, Higher educational institution "Podillia state university", Kamianets-Podilskyi, Ukraine

INNOVATIVE MANAGEMENT SYSTEM OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE AGRO-FOOD SECTOR

В статті розглянуто інноваційну систему управління соціально-економічним розвитком агропродовольчої сфери. На зміну класичним підходам які акцентують увагу на еволюційному розвитку агропродовольчої сфери мають прийти синергетичні підходи які визначають її функціонування як системи. Впровадження інноваційних систем управління соціально-економічним розвитком агропродовольчої сфери відкриває широкі перспективи. Інноваційні технології та методи управління можуть значно підвищити продуктивність праці, ресурсоемність та ефективність виробництва в агропродовольчій сфері. Це призведе до збільшення обсягів виробництва продуктів харчування, зниження їх собівартості та підвищення конкурентоспроможності українських агропідприємств на світовому ринку. Завдяки впровадженню інноваційних систем управління аграрії зможуть отримувати більший прибуток від своєї діяльності. Це призведе до покращення рівня їх життя та стимулюватиме розвиток сільських територій. Інноваційні системи управління можуть допомогти Україні збільшити виробництво продуктів харчування та зробити їх більш доступними для населення. Це зміцнить продовольчу безпеку країни та зменшить залежність від імпорту. Впровадження інноваційних систем управління стимулюватиме модернізацію агропродовольчої сфери, що включатиме в себе впровадження нових технологій, оновлення обладнання та інфраструктури, а також підвищення кваліфікації кадрів. Інноваційні

системи управління можуть допомогти агропідприємствам зменшити негативний вплив на довкілля, що сприятиме збереженню природних ресурсів та покращенню екологічної ситуації в країні. Впровадження інноваційних систем управління зробить агропродовольчої сфери більш привабливим для інвестицій, що призведе до залучення додаткових коштів у розвиток галузі. Для реалізації цих перспектив необхідно: створити сприятливі умови для розвитку інноваційної діяльності в агропродовольчій сфері; підвищити рівень кваліфікації кадрів; забезпечити доступ до фінансування. Впровадження інноваційних систем управління соціально-економічним розвитком агропродовольчої сфери може стати одним із ключових факторів модернізації української економіки, підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення продовольчої безпеки країни.

The article examines the innovative management system of socio-economic development of the agro-food sector. Classical approaches that emphasize the evolutionary development of the agro-food sector should be replaced by synergistic approaches that determine its functioning as a system. The implementation of innovative management systems for socio-economic development of the agri-food sector opens up wide prospects. Innovative technologies and management methods can significantly increase labor productivity, resource intensity and production efficiency in the agro-food sector. This will lead to an increase in food production volumes, a decrease in their cost price, and an increase in the competitiveness of Ukrainian agricultural enterprises on the world market. Thanks to the introduction of innovative management systems, farmers will be able to get more profit from their activities. This will improve their standard of living and stimulate the development of rural areas. Innovative management systems can help Ukraine increase food production and make it more accessible to the population. This will strengthen the country's food security and reduce dependence on imports. The introduction of innovative management systems will stimulate the modernization of the agri-food sector, which will include the introduction of new technologies, updating equipment and infrastructure, as well as improving the qualifications of personnel. Innovative management systems can help agricultural enterprises reduce their negative impact on the environment, which will contribute to the preservation of natural resources and the improvement of the ecological situation in the country. The introduction of innovative management systems will make the agri-food sector more attractive for investments, which will lead to the attraction of additional funds for the development of the industry. To implement these prospects, it is necessary to: create favorable conditions for the development of innovative activities in the agro-food sector; increase the level of qualification of personnel; ensure access to financing. The implementation of innovative management systems for the socio-economic development of the agri-food sector can become one of the key factors in the modernization of the Ukrainian economy, increasing its competitiveness and ensuring the country's food security.

Ключові слова: інновації, система, управління, соціально-економічний розвиток, агропродовольча сфера.
Key words: innovations, system, management, socio-economic development, agro-food sphere.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

При розгляді агропродовольчої сфери у якості складної виробничої системи, яка стабільно функціонує при збалансованості усіх чинників виробництва, важливу роль при цьому відіграє соціально-економічна та аграрна політика за умови задовільного рівня правового

та фінансового забезпечення. Якщо ж система є не стабільною, то зазначені вище чинники будуть розбалансованими, при цьому спостерігається зниження рівня використання потенціалу виробничої системи, в першу чергу ресурсного. В таких умовах важливим критерієм сталого розвитку агропродовольчої сфери стає конкурентоспроможність, що потребує впровадження комплексної системи якості, особливо стосовно продуктів харчування. Суб'єкти господарювання які виробляють

неконкурентоспроможну продукцію, або застосовують застарілі технології не можуть розраховувати на успіху в довготривалій перспективі [7, с. 239—242]. Такі підприємства потребують або перепрофільовувати, або глибокої модернізації з впровадженням сучасних технологій за умови достатнього рівня інвестиційної підтримки, ще одним напрямком розвитку аграрних формувань є впровадження системи страхування та перехід до виробництва екологічно безпечної продукції, яка відповідає міжнародним стандартам та пройшла відповідну сертифікацію.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Агропродовольча сфері є складовою частиною економічної системи, а отже всі зміни, які з нею відбуваються (розвиток чи реформування) базуються на дії відповідних економічних законів. Поряд з цим слід враховувати специфічні особливості сільського господарства, які мають значний вплив на побудову взаємозв'язків, та визначають особливості, функціонування цієї галузі. До таких особливостей можна віднести наступні:

кінцевий результат діяльності сільського господарства — це сума спільних зусиль людини і навколишнього середовища (природи);

земля у сільському господарстві це засіб виробництва і одночасно головний об'єкт виробничих відносин, для галузей промисловості — це лише загальна умова для функціонування;

різниця часу виробництва та робочого часу створює умови для формування сезонного характеру виробництва;

розвиток та вдосконалення майнових відносин та відносин власності;

складність, динамізм та різноманіття економічних зв'язків, що зумовлюється тісною взаємодією сільського господарства та агропромислового комплексу [1—9].

Формування стратегічних цілей розвитку агропродовольчої сфери є важливою науковою задачею на кожному етапі її розвитку рівні. Враховуючи, що одна із ключових задач — це побудова безбар'єрної економіки, яка забезпечує вільний доступ до ресурсів, та дозволяє їх використовувати не залежно від того до якої соціальної групи відноситься індивід [11].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити інноваційну систему управління соціально-економічним розвитком агропродовольчої сфери.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

В основі практичної реалізації концепції сталого розвитку агропродовольчої сфери лежить встановлен-

ня пріоритетів, які забезпечують врахування економічних інтересів поряд із забезпеченням соціальних та екологічних стандартів в межах економічної діяльності. При цьому можна виділити наступні позиції:

реалізація комплексного підходу для поєднання економічного, соціального та екологічного напрямків;

перехід екологічно безпечної системи раціонального землекористування, що враховує охорону та забезпечення відтворення родючості ґрунтів, зменшення забруднення хімічними речовинами, важкими металами, нітратами та іншими шкідливими речовинами, дотримання технології обробки ґрунту;

раціонального використання наявних ресурсів із збереженням екологічної рівноваги як в окремих регіонах, так і в державі загалом;

забезпечення узгодження приватних та суспільних інтересів з метою відтворення природних ресурсів [3, с. 135—141].

В той же час за умови великої кількості пріоритетів успішна їх реалізація забезпечується завдяки дотриманню системного підходу.

Система соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери повинна забезпечувати певний набір позитивних економічних ефектів. Так вона має забезпечувати збільшення інвестування у людський капітал, базуючись на формуванні ефективної взаємодії між регіональними органами центральної влади, місцевим самоврядуванням та аграрними формуваннями.

Запропонована нами логіко-структурна схема побудови взаємовідносин в системі соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери, передбачає врахування принципів та каталізаторів соціально-економічного розвитку, а також встановлення ролей, які відіграють ключові суб'єкти, які й визначають процедуру розвитку в агропродовольчій сфері (рис. 1).

З точки зору системного підходу, соціально-економічний розвиток агропродовольчої сфери варто розглядати у вигляді середовища взаємодії, що враховує інтереси п'яти головних суб'єктів, які мають найбільший вплив на формування суспільної інклюзії: держава, великий бізнесу, місцеві громади, малих та середніх агропродовольчі суб'єкти господарювання, а також громадяни (включаючи як жителів сільської місцевості, так і мешканців - міських агломерацій). За даних умов саме громадяни виступають ключовими суб'єктами запропонованої системи, і одночасно на них концентрується найбільша увага, адже забезпечення їх добробуту стає ключовою метою соціально-економічної концепції розвитку. Враховуючи комплексність та глобальність соціально-економічного розвитку, що спирається на його інституційну природу, реалізація зазначеної концепції можлива при забезпеченні синхронізації останнього в межах макро-, мезо- та мікрорівнів в розрізі різних просторових та часових зрізів.

Для досягнення успіху при впровадженні сучасних підходів у виробничо-господарську діяльність суб'єктів господарювання в розрізі різних рівнів потрібно забезпечити трансформацію інституційного середовища та забезпечити зміни менталітету в межах всього українського суспільства. Відповідно до запропонованої структурно-логічної схеми концепція соціально-економічного розвитку повинна базуватися на наступних принци-

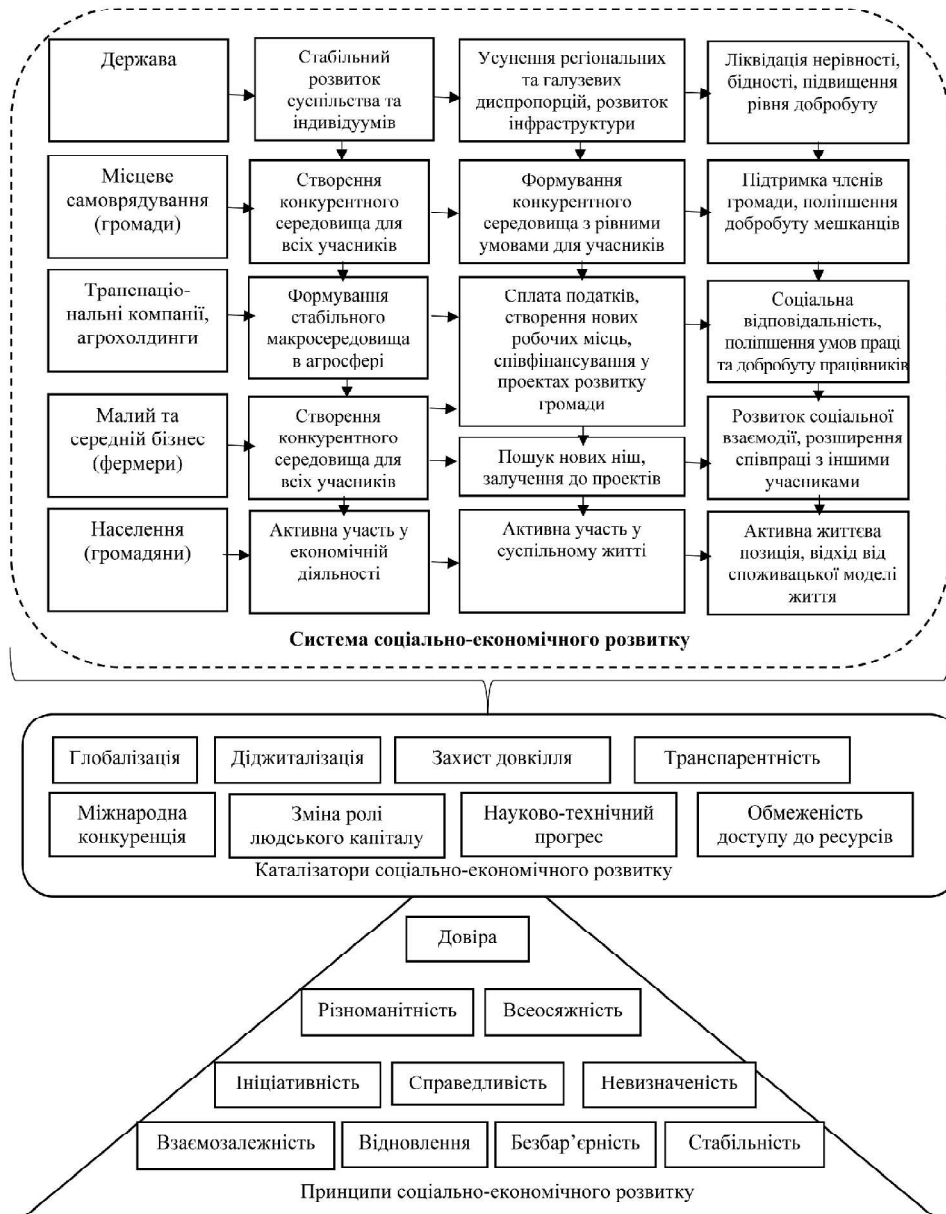

Рис. 1. Структурно-логічна схема системи соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери

Джерело: власна розробка.

пах: безбар'єрність, стабільність, взаємозалежність, відновлення, ініціативність, справедливість, всеосяжність, різноманітність та довіра.

Реалізація запропонованої схеми взаємодії дозволить створити базис для соціально-економічного розвитку регіонів на основі об'єднаних територіальних громад адже забезпечує згуртованість суспільства для створення гідних умов та формування ситуації рівних можливостей для самореалізації та всебічного розвитку населення даних формувань. В першу чергу потрібно забезпечити формування економічної бази для соціально-економічного розвитку. На перші ролі за таких обставин виходить процес трансформації земельних відносин, який повинен відбуватися базуючись на принципі доброчесності, що набуває особливої актуальності за умов перетворення сільськогосподарських земель ринковий товар.

В якості стратегічної мети має стати формування умов, коли активна економічна діяльність, а не дотації з бюджету, дозволять забезпечити достатній рівень добробуту для малозахисених прошарків суспільства. Це матиме позитивний вплив і на місцеві бюджети громад та дозволить збільшити фінансування суспільно значущих проектів.

У табл. 1 запропоновано комплексний підхід, який передбачає формування середовища розвитку та добробуту для сільсько-міських агломерацій. Важливого значення при цьому набуває необхідність активної участі всіх зацікавлених сторін, в першу чергу аграрного бізнесу.

Початковим кроком даного процесу виступає створення необхідної економічної бази, здатної забезпечити соціально-економічний розвиток за участю держави, великого, середнього та малого бізнесу, органів

Таблиця 1. Системне уявлення про соціально-економічний розвиток сільсько-міських агломерацій

Виміри соціально-економічного розвитку та його активатори		
Політичний	Економічний	Соціальний
Органи центральної виконавчої влади	Аграрні холдинги	Саморозвиток об'єднаних територіальних громад
Регіональні представництва органів державної влади	Великі аграрні підприємства	Соціальна відповідальність бізнесу: механізм, заходи, інструменти
Органи місцевого самоврядування	Малі та середні підприємства	Структури що з'явилися завдяки розвитку партнерства держави, бізнесу та суспільства
Бізнесові та підприємницькі структури	Сімейні фермерські господарства	Солідарні громадські спілки об'єднаних територіальних громад
Об'єднані територіальні громади	Селянські господарства	Благодійні установи та організації
Громадські об'єднання	Домогосподарства	Міжнародні громадські організації
Окремі особи	Індивідуальні товаровиробники	Меценати

Джерело: власна розробка.

місцевого самоврядування, населення та інших зацікавлених суб'єктів.

Агропродовольча сфера має схильність до виникнення системної внутрішньої нерівноваги, особливо в умовах виникнення дисбалансу в межах її структурних складових в наслідок чого можливий розвиток кризових явищ. На нашу думку будь-яка система не позбавлена "вузьких місць" — структурних елементів, які мають ресурсні обмеження, внаслідок чого порушується функціональність та виникає дестабілізація усієї системи. Стосовно агропродовольчої сфери, то, на нашу думку, таким "вузьким місцем", виступає застаріла (як фізично, так і морально) матеріально-технічна база та використання низькопродуктивних, енергоємних технологій (при чому така ситуація спостерігається як в сільському господарстві, так і в промисловості, яка забезпечує переробку сільськогосподарської сировини та виробництво продовольства).

У зв'язку із посиленням процесів, що формують ситуацію внутрішньої нерівноваги (диспаритет цін, стан матеріально-технічної бази, яка не може забезпечити потреби виробництва, невідповідність рівня кваліфікації працівників сучасним вимогам тощо) агропродовольча сфера як система рухається до точки біфуркації, яка передбачає розгалуження еволюційного шляху розвитку агропродовольчої сфери. Порівняно із стабільним еволюційним типом розвитку, біфуркаційний характеризується нестабільністю, відсутністю стійкості, передбачає можливість виникнення катастрофізмів, коли відбуваються раптові зміни системи та перехід її до принципово іншого стану. Так частина науковців [10] стверджують, що економічні кризи і соціальні катастрофи виникають внаслідок біфуркаційного впливу.

Біфуркація — точка, в якій система стає чутливою до зміни своїх параметрів, втрачає стійкість, стабільність

(Н.В. Бичкова [1], В.Г. Воронкова [4], В.А. Колодійчук [6], В.М. Шкуркіна [9]).

У біфуркаційній точці агропродовольча сфера особливо чутливо реагує на впливи, які виникають у зовнішньому та внутрішньому середовищі. На даному етапі напрямку руху може визначитися через вплив суб'єктивних чинників (окрема особа чи група осіб, які представляють організацію, певне об'єднання чи групу осіб на рівні держави, галузі, регіону). Це визначає ситуацію, коли, Україні при зміні політичного курсу відбуваються зміни керівників на всіх рівнях, зокрема і в агропродовольчій сфері, більше того відбуваються зміни пов'язані із її стратегією розвитку.

В свою чергу аттрактор — стан, в якому система перебуває чи до якого прагне потрапити (Л. Бойко-Бойчук [2], І.Г. Грабар, Є.І. Хомаківський, О.В. Вознюк, Л.Ю. Возна [5], Ю.П. Сурмін, Л.Г. Штика, В.Д. Бакуменко, Л.М. Гогіна [8]).

Враховуючи значну роль аттракторів для забезпечення оптимізації траєкторії руху агропродовольчої сфери як системи, варто акцентувати увагу на ключових із них. Курс валют на нашу думку, значною мірою обумовлює ефективність розвитку агропродовольчої сфери, адже має значний вплив через експортно-імпорتنі операції. Такі точки біфуркації (курс валют, зміна форм власності, типу економіки, поширення економічних кризи) за умови проходження через них соціально-економічної системи викликають появу кризових розривів, виходячи із сутності еволюційного процесу, забезпечує потрапляння в поле тяготіння одного із аттракторів. В останні роки до такого аттрактором слід віднести світовий ринок продовольства, адже зайнявши певну нішу суб'єкт господарювання можна здійснити стрибок у розвитку, зокрема, завдяки галузі рослинництва забезпечити вихід на міжнародний ринок.

Процес пов'язаний із переходом агропродовольчої сфери до стійкого аттрактора піддається змінам і ним ефективно керувати, проводячи відповідні реформи та забезпечуючи реалізацію прогресивних змін, наприклад, впроваджуючи необхідні законодавчі та нормативні акти, що сприяють інтеграції агропродовольчої сфери України у світовий економічний простір.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Як підсумок, слід відзначити, на зміну класичним підходам які акцентують увагу на еволюційному розвитку агропродовольчої сфери мають прийти синергетичні підходи які визначають її функціонування як системи. Впровадження інноваційних систем управління соціально-економічним розвитком агропродовольчої сфери відкриває широкі перспективи. Інноваційні технології та методи управління можуть значно підвищити продуктивність праці, ресурсоемність та ефективність виробництва в агропродовольчій сфері. Це призведе до збільшення обсягів виробництва продуктів харчування, зниження їх собівартості та підвищення конкурентоспроможності українських агропідприємств на світовому ринку. Завдяки впровадженню інноваційних систем управління аграрії зможуть отримувати більший прибуток

від своєї діяльності. Це призведе до покращення рівня їх життя та стимулюватиме розвиток сільських територій. Інноваційні системи управління можуть допомогти Україні збільшити виробництво продуктів харчування та зробити їх більш доступними для населення. Це зміцнить продовольчу безпеку країни та зменшить залежність від імпорту. Впровадження інноваційних систем управління стимулюватиме модернізацію агропродовольчої сфери, що включатиме в себе впровадження нових технологій, оновлення обладнання та інфраструктури, а також підвищення кваліфікації кадрів. Інноваційні системи управління можуть допомогти агропідприємствам зменшити негативний вплив на довкілля, що сприятиме збереженню природних ресурсів та покращенню екологічної ситуації в країні. Впровадження інноваційних систем управління зробить агропродовольчої сфери більш привабливим для інвестицій, що призведе до залучення додаткових коштів у розвиток галузі.

Для реалізації цих перспектив необхідно: створити сприятливі умови для розвитку інноваційної діяльності в агропродовольчій сфері; підвищити рівень кваліфікації кадрів; забезпечити доступ до фінансування. Впровадження інноваційних систем управління соціально-економічним розвитком агропродовольчої сфери може стати одним із ключових факторів модернізації української економіки, підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення продовольчої безпеки країни.

Література:

- Бичкова Н.В. Стійкість розвитку сучасної корпорації в контексті системно-синергетичного підходу. Вісник Хмельницького національного університету. 2010. № 3. Т. 2. С. 90—93.
- Бойко-Бойчук Л. Методика синергетичного аналізу соціально-політичних систем (теоретичний аспект). Людина і політика. 2004. № 4 (34). С. 92—105.
- Буркинський Б.В., Степанов В.Н., Заричков С.К. Економіко— екологіческие основы регионального природопользования и развития. Одеса: Фенікс, 2005. 575 с.
- Воронкова В.Г. Синергетична методологія аналізу соціального управління. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць. 2009. Вип. 36. С. 26—47.
- Грабар І.Г. Синергетика економічних систем: навч. посібник / [І.Г. Грабар, Є.І. Хомаківський, О.В. Вознюк та ін.]. Житомир: ЖДТУ. 2003. 244 с.
- Колодійчук В.А. Ефективність логістики зерна та продуктів його переробки: монографія. Львів: Український бестселер, 2015. 574 с.
- Мікула Н.А., Шахрайук-Онофрей С.І. Факторні впливи на сталий розвиток сільських територій прикордонних регіонів. Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. 2013. Вип. 1. С. 237—246.
- Сурмін Ю.П., Штика Л.Г., Бакуменко В.Д., Горіна Л.М. Словник системного аналізу в державному управлінні. К.: Вид-во НАДУ, 2007. 148 с.
- Шкуркіна В.М. Методологічні засади менеджменту соціокультурної діяльності. Вісник ХДАК. 2010. Вип. 29. С. 226—235.
- Федірець О.В. Розвиток агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи: теорія, методологія, практика. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 — економіка та управління національним господарством. Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, 2021. 448 с.
- Zos-Kior M., Shkurupii J., Hnatenko I., Fedirets O., Shulzhenko Iryna, Rubezhanska Viktoriia. Modeling of the investment program formation process of ecological management of the agrarian cluster. European Journal of Sustainable Development. 2021. 10. 1. 571—583.

References:

- Bychkova, N.V. (2010), "Sustainability of the development of a modern corporation in the context of a system-synergistic approach", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 3.2, pp. 90—93.
- Boyko-Boychuk, L. (2004), "Methodology of synergistic analysis of socio-political systems (theoretical aspect)", *Lyudyna i polityka*, vol. 4 (34), pp. 92—105.
- Burkinsky, B.V., Stepanov, V.N. and Zarychkov, S.K. (2005), *Upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva: metodolohiya, mekhanizmy, modeli* [Economic and ecological foundations of regional nature management and development], Phoenix, Odesa, Ukraine.
- Voronkova, V.G. (2009), "Synergistic methodology of social management analysis", *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi: zbirnyk naukovykh prats'*. 2009, vol. 36, pp. 26—47.
- Grabar, I.H. Khodakivskyi, E.I. and Vozniuk, O.V. (2003), *Synerhetyka ekonomichnykh system: navch. posibnyk* [Synergetics of economic systems: teaching manual], ZHDTU, Zhytomyr, Ukraine.
- Kolodiychuk, V.A. (2015), *Efektivnist' lohistyky zerna ta produktiv yoho pererobky* [Efficiency of logistics of grain and its processing products], Ukrainian Bestseller, Lviv, Ukraine.
- Mikula, N.A. and Shahrayuk-Onofrey, S.I. (2013), "Factor influences on sustainable development of rural areas of border regions", *Naukovyy visnyk Bukovyn'skoho derzhavnoho finansovo-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 237—246.
- Surmin, Y.P., Shtyka, L.G., Bakumenko, V.D. and Hogina, L.M. (2007), *Slovyk systemnoho analizu v derzhavnomu upravlinni* [Dictionary of system analysis in public administration], Publication of the National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine.
- Shkurkina V.M. (2010), "Methodological principles of management of socio-cultural activities", *Visnyk KHDAK*, vol. 29, pp. 226—235.
- Fedirets, O.V. (2021), "Development of the agro-food sector as a socio-economic system: theory, methodology, practice", *Abstract of Doctor dissertation, Economy, Poltava, Ukraine*.
- Zos-Kior, M., Shkurupii, J., Hnatenko, I., Fedirets, O., Shulzhenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Modeling of the investment program formation process of ecological management of the agrarian cluster", *European Journal of Sustainable Development*, vol. 10.1, pp. 571—583.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2024 р.